

Əsmər Elvin qızı CAVADOVA
Qərbi Kaspi Universitetinin magistrantı
E-mail: Esmercavadova22@gmail.com

SİĞORTA TƏŞKİLATLARINDA MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Sığorta təşkilatlarında maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi maliyyə sabitliyinin qorunması, risklərin effektiv idarə olunması və bazarın şəffaflığının artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə global maliyyə bazarlarında baş verən dəyişikliklər və artan qeyri-müəyyənliklər sığorta sektorunda nəzarət mexanizmlərinin yenilənməsini zəruri edir. Maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi ilk növbədə risk əsaslı yanaşmanın tətbiqini, daxili audit sistemlərinin gücləndirilməsini və korporativ idarəetmə prinsiplərinin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, rəqəmsal texnologiyaların və məlumat analitikası alətlərinin tətbiqi nəzarət proseslərinin operativliyini və dəqiqliyini artırır. Nəticə etibarilə, maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi sığorta sektorunun dayanıqlı inkişafını təmin etməklə yanaşı, investorların və sığortalıların etimadını artırır və ümumilikdə maliyyə sisteminin sabitliyinə müsbət təsir göstərir.

Açar sözlər: maliyyə nəzarəti, sığorta sektoru, risklərin idarə olunması, rəqəmsallaşma, korporativ idarəetmə.

UOT: 368:657.6:336.64

JEL: G22, M42, G32

DOI: <https://doi.org/10.54414/QQHF2460>

Giriş

Maliyyə hüququnda "dövlət maliyyə nəzarəti" anlayışının çoxsaylı tərifləri mövcuddur. Ən dəqiq və əhatəli yanaşmalardan biri maliyyə nəzarətini dövlət, bələdiyyə, dövlət orqanları və təşkilatlarının, eləcə də digər təsərrüfat subyektlərinin maliyyə planlaşdırmasının vaxtında və dəqiqliyini, müvafiq fondlara daxilolmaların konkret etibarlılığını və tamlığını, eləcə də onlardan istifadənin düzgünlüyünü və kifayət qədər effektivliyini yoxlamaq üçün qanuni olaraq tənzimlənən xüsusi fəaliyyətləri kimi müəyyən etməkdir. Sığorta sektorunda dövlət maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsinin əsas sahələri bunlardır [7]:

- sığorta bazarının dövlət maliyyə nəzarəti üçün metodoloji çərçivənin yaradılması ki, bu da dövlət tənzimlənməsinə tabe olan bütün subyektlərə və sığorta subyektlərinə fəaliyyətləri üçün aydın məqsəd və vəzifələr müəyyən etməyə imkan verəcək;

- dövlət maliyyə nəzarəti növlərinin, sığorta tənzimlənməsinin subyektlərinin və obyektlərinin müəyyən edilməsi;

- həm daxili (şirkətdaxili) tənzimləmənin, həm də dövlət nəzarətinin təmin edilməsi üçün nəzarət sahələrinin ayrılması.

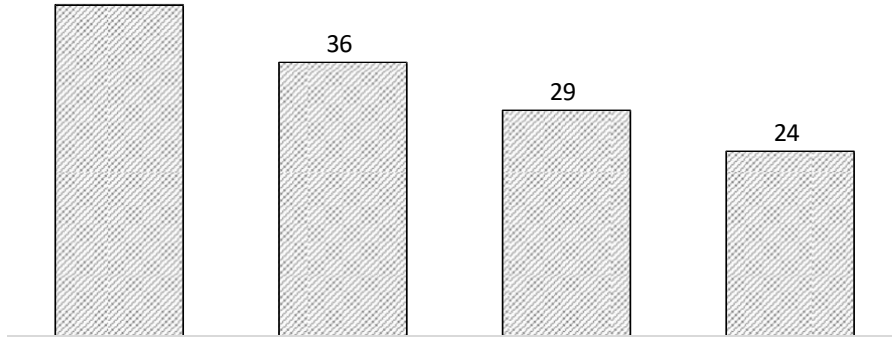
Sığorta fəaliyyətinə dövlət maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsinin əsas sahəsi vahid dövlət maliyyə nəzarəti konsepsiyasının qəbul edilməsidir. Bu konsepsiya dövlət maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün vahid metodoloji və hüquqi əsaslar yaratmalı, nəzarəti həyata keçirən orqanlar sistemini və onların qarşılıqlı əlaqə mexanizmini müəyyən etməlidir.

Sığorta təşkilatlarında maliyyə nəzarəti sisteminin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi. Müasir dünyada müxtəlif iqtisadi subyektlər gəlirliliyi artırmaq üçün müxtəlif əməliyyatlar apararkən artan risklər səbəbindən böyük itkilərə məruz qala bilərlər. Bu məqsədlə iqtisadi subyektlər təkcə əmlakları üçün deyil, həm də bütün əməliyyatları üçün

sığorta tədbirlərinə əl atırlar. 2020-ci ildəki pandemiya səbəbindən müəyyən fəaliyyət növləri üçün sığortanın rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Sığorta şirkətlərinin sayı ilə bağlı statistik məlumatları təhlil edərkən son doqquz ildə azalma tendensiyasını görürük. 2012-ci ildə sığorta xidmətləri göstərən 436 təşkilat qeydiyyatdan keçmişdir. 2015-ci ilə qədər bu rəqəm artıq 360-a, 2018-ci ildə 297-yə, 2020-ci ildə isə 243-ə çatmışdır [5].

Bir çox tədqiqatçı sığorta şirkətlərinin sayının azalmasını bu sahədə qanunvericiliyin, xüsusən də əsasən rəqabətin artırılmasına yönəlmiş sığortaçıların nizamnamə kapitalının artırılması ilə bağlı qaydaların sərtləşdirilməsi ilə əlaqələndirir. Bu, göstərilən xidmətlərin yaxşılaşmasını göstərə bilər. Məsələn, 2020-ci ildə 195 milyondan çox müqavilə bağlanmışdır ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 10% artım deməkdir [2].

Şəkil 1. Sığorta şirkətlərinin sayının dinamikası.

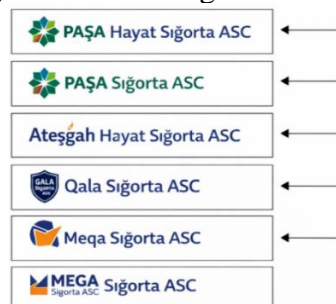
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Şəkil 1-dən görüldüyü kimi, sığorta şirkətlərinin sayında tədricən azalma müşahidə olunur. Bu azalma sığorta sektorundakı struktur dəyişiklikləri, bazar iştirakçılarının optimallaşdırılmasına yönəlmiş islahatlar və maliyyə sabitliyinin artırılması ilə əlaqələndirilə bilər.

Sığorta şirkətlərinin biznes subyektlərinin fəaliyyətində fəal iştirakını sığorta haqlarının və ödənişlərinin həcmi sübut edə bilər. Sığorta haqqı, sığorta sahibi tərəfindən sığortaçıya ötürülən risk üçün məsuliyyətin miqdarını əks etdirir. Qeyd etmək vacibdir ki,

sığorta haqlarının həcmi hər il artır və bu da sığortaya tələbatın artdığını göstərir ki, bu da, mütəxəssislərin fikrincə, əsasən ölkədə və dünyada qeyri-sabit iqtisadi şəraitdə maliyyə əməliyyatları ilə əlaqədardır [8]. Hazırda müxtəlif sığorta şirkətləri çox müxtəlifdir. Aşağıda yığılmış sığorta haqqına əsasən regionda sığorta xidmətləri göstərən ən yaxşı 5 şirkət verilmişdir. Sığorta şirkətləri xidmətlərinə görə haqq alaraq sığorta xidmətləri göstərməyi hədəfləyirlər. Sığorta şirkəti tərəfindən göstərilən bütün xidmətlər birdəfəlik və ya uzunmüddətli əsasda təqdim edilə bilər.

Şəkil 2. Regionda sığorta xidmətləri göstərən ən yaxşı 5 şirkət.

Mənbə: [1] əsasında tərtib edilmişdir.

Şəkil 2-dən görüldüyü kimi, regionda fəaliyyət göstərən ən yaxşı sığorta şirkətləri əsasən geniş xidmət portfelinə malik bazar liderləridir. Bu, sığorta sektorunda yüksək konsentrasiyanın olduğunu və bazarın aparıcı oyunçular tərəfindən formalaşdığını göstərir.

Maliyyə monitorinqi fəaliyyəti maliyyə sığorta nəzarəti orqanlarının çiyinlərinə düşür. Bu dövlət qurumları sığorta xidmətləri

göstərən təşkilatların maliyyə monitorinqini aparır. Dövlət tənzimlənməsi sığorta təşkilatlarının xarici idarəçiliyində fundamental halqadır. Sığorta şirkətinin fəaliyyətinin maliyyə aspektlərinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, onlar həm ilkin mərhələdə, həm də sığorta şirkətinin bütün fəaliyyəti ərzində məcburi auditlərə məruz qalırlar [1].

Cədvəl 1. Maliyyə monitorinqinin əsas növləri.

Monitorinq	Daxili	Xarici
İlkin	Qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğa nəzarət	Minimum nizamnamə kapitalının ölçüsü
Cari	Daxili nəzarət və audit sistemi	Cari maliyyə monitorinqi, sığorta şirkətinin fəaliyyətinə nəzarət

Mənbə: [2] əsasında tərtib edilmişdir.

Cədvəl 1-ə əsasən, maliyyə monitorinqinin əsas növləri daxili və xarici nəzarət mexanizmləridir. Daxili monitorinq sığorta təşkilatı daxilində idarəetmə və audit sistemlərinin effektivliyini təmin edir, xarici monitorinq isə tənzimləyici orqanlar tərəfindən qanuni tələblərə uyğunluğunu yoxlamağı hədəfləyir. Bu yanaşma maliyyə şəffaflığının və dayanıqlılığının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

İlkin nəzarət mərhələsində sığorta şirkəti üçün minimum kapital tələbi mövcud qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Mövcud maliyyə tənzimlənməsi sığorta şirkətinin öz öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətinin qiymətləndirilməsini əhatə edir. Monitorinq sığorta şirkətinin fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün müəyyən bir məsafədən nəzarət formasına aiddir. Sığorta şirkətlərinin əməliyyatları şəffaf və saxta sxemlərdən azad olduqda effektiv monitorinq mümkündür.

Risk əsaslı maliyyə nəzarəti mexanizmlərinin tətbiqi və effektivliyinin artırılması. Maliyyə nəzarəti mexanizmləri sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyini qiymətləndirmək və öhdəliklərini vaxtında və tam şəkildə yerinə yetirmək qabiliyyətini təmin etmək üçün tətbiq olunan sistemlər və prosedurlar toplusudur. Bu mexanizmlər əsasən şirkətin aktivlərinin gələcək sığorta ödənişlərini və digər maliyyə öhdəliklərini ödəmək üçün kifayət olub-olmadığını müəyyən etməyə xidmət edir. Başqa sözlə, maliyyə nəzarəti sistemi sığorta şirkətlərinin maliyyə strukturunun sabitliyini

təhlil edir və sığorta sahibləri qarşısında öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətini qiymətləndirir [6].

Bu sistemin əsas məqsədi, xüsusən də iqtisadi böhranlar və ya bazar dəyişkənliyi kimi çətin dövrlərdə sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə sağlamlığını təmin etməkdir. Eyni zamanda, maliyyə nəzarəti mexanizmləri sığorta sahiblərinin hüquqlarının qorunmasına, onların etibarının artırılmasına və ümumi maliyyə sistemində sabitliyin təmin edilməsinə xidmət edir. Sığorta şirkətləri üçün iflas və ya maliyyə uğursuzluğu riskinin artması bu sahədə daha sərt və daha effektiv tənzimləmə mexanizmlərinin tətbiqini zəruri etmişdir.

Son illərdə sığorta zəmanəti fondlarının effektivliyi və maliyyə adekvatlığı ilə bağlı hüquqi çərçivələr müxtəlif ölkələrdə yenidən qiymətləndirilməyə başlanmışdır. Xüsusilə, Avropa Birliyinin maliyyə adekvatlığı qaydaları (Solvency II çərçivəsi) bu sahədə mühüm beynəlxalq model təşkil edir. Bu qaydalar daha dəqiq risk ölçmə və kapital tələblərinin risk səviyyəsinə uyğun olaraq tənzimlənməsi prinsipinə əsaslanır [3].

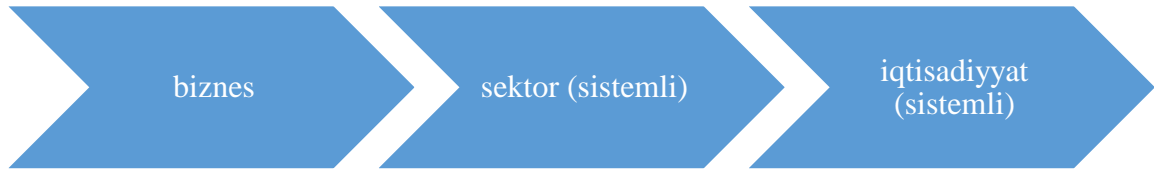
Bundan əlavə, Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyası, Beynəlxalq Mühəsibət Uçotu Standartları Şurası və Beynəlxalq Aktuar Assosiasiyası kimi təşkilatların fəaliyyəti sığorta sektorunda risk əsaslı yanaşmanın inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Bu yanaşma şirkətləri yalnız mövcud maliyyə vəziyyətlərinə deyil, həm də potensial

risklərinə əsaslanaraq qərarlar qəbul etməyə təşviq edir. Risk əsaslı iqtisadi model sığorta şirkətlərinə risklərini daha effektiv şəkildə ölçməyə və idarə etməyə, eləcə də kapitallarını optimallaşdırmağa imkan verir [4].

Sığorta riski mahiyyət etibarilə sığortalanmış öhdəliklərin dəyərində mənfi dəyişikliklərin və ya gözlənilməz itkilərin ehtimalını ifadə edir. Bu risk çox vaxt qeyri-kafi qiymətləndirmə və ya texniki ehtiyatların səhv

hesablanmasından irəli gəlir. Başqa sözlə, sığorta şirkəti gələcək ödənişləri dəqiq proqnozlaşdırma və ya riskləri düzgün qiymətləndirə bilmirsə, maliyyə balansını pozula bilər və öhdəliklərin yerinə yetirilməsində çətinliklər yarana bilər. Buna görə də, sığorta riski şirkətin ümumi maliyyə sabitliyinə birbaşa təsir edən əsas risk növlərindən biri hesab olunur.

Şəkil 3. Avropa Birliyi sığorta şirkətinin üzvləşmə riskləri.

Mənbə: [8] əsasında tərtib edilmişdir.

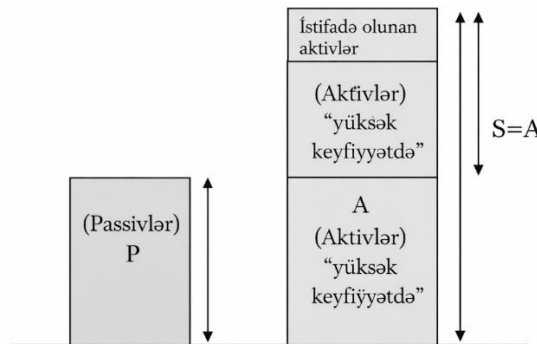
Şəkil 3-dən göründüyü kimi, sığorta şirkətlərinin fəaliyyətində risklər biznes (mikro), sektor (mezzo) və iqtisadiyyat (makro) səviyyələrində qruplaşdırılır. Bu risklərin kompleks xarakter daşması onların idarə olunmasında inteqrasiya olunmuş yanaşmanın tətbiqini zəruri edir və maliyyə nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsini aktuallaşdırır.

Kredit riski sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin qarşı tərəflər qarşısında maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirə bilməməsi ehtimalı ilə əlaqədardır. Bu risk emitentlərin, borc alanın və digər qarşı tərəflərin kredit qabiliyyətindəki dəyişikliklərdən irəli gəlir. Qarşı tərəf öhdəliklərini yerinə yetirmədikdə və ya maliyyə vəziyyəti pisləşdikdə, bu, sığorta

şirkətinin maliyyə nəticələrinə mənfi təsir göstərir. Kredit riski faiz dərəcələrindəki dəyişikliklər və bazar konsentrasiyası ilə də daha da güclənə bilər.

Sığorta şirkətinin maliyyə adekvatlığı onun aktivləri və öhdəlikləri arasındakı balansın sabitliyini göstərir. Başqa sözlə, şirkətin kapitalı ilə debitor-kredit balansını arasındakı müsbət fərq şirkətin potensial mənfi hadisələrə qarşı dayanıqlığını göstərir. Maliyyə adekvatlığı yüksək olan sığorta şirkətləri bazar dalğalanmalarına daha davamlıdır və öhdəliklərini daha etibarlı şəkildə yerinə yetirə bilərlər. Bu kontekstdə maliyyə adekvatlığı sığorta sektorunda sabitliyin və etibarın əsas göstəricilərindən biri hesab olunur.

Şəkil 4: Maliyyə adekvatlığı marjası.

Mənbə: [3] əsasında tərtib edilmişdir.

Şəkil 4-də göstərilirdiyi kimi, maliyyə adekvatlığı marjası yüksək keyfiyyətli aktivlərin öhdəliklərə nisbətində əsasən qurulur və sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyini xarakterizə edir. Bu göstəricinin optimal səviyyədə saxlanması effektiv risklərin idarə edilməsi və şirkətin uzunmüddətli dayanıqlığının təmin edilməsi üçün çox vacibdir.

Sığorta şirkətinin maliyyə öhdəlikləri əsasən texniki ehtiyatlardan və kapitaldan ibarətdir. Texniki ehtiyatlar gələcək sığorta hadisələri üçün ödənişləri təmin etmək üçün ayrılmış vəsaitləri əhatə edir və şirkətin risklərə qarşı əsas maliyyə müdafiəsini təşkil edir. Digər tərəfdən, kapital şirkətin öz vəsaitlərini, yəni səhmdarlar tərəfindən qoyulan resursları və toplanmış mənfəəti birləşdirir və maliyyə sabitliyinin əsas göstəricisi kimi fəaliyyət göstərir. Birlikdə bu iki komponent sığorta şirkətinin öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətini müəyyən edən əsas maliyyə təməlini təşkil edir. Aktivlər baxımından ən vacib maddələrdən biri investisiya portfelidir. Sığorta şirkətləri topladıqları sığorta haqlarını müxtəlif maliyyə alətlərinə investisiya etməklə gəlir əldə etməyə çalışırlar və bu investisiyalar onların uzunmüddətli maliyyə sabitliyində mühüm rol oynayır. Investisiya aktivləri əsasən dövlət istiqrazlarından, korporativ qiymətli kağızlardan, depozitlərdən və digər maliyyə alətlərindən ibarətdir. Bu aktivlərin düzgün idarə edilməsi şirkətin likvidlik səviyyəsinə və ödəmə qabiliyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu mərhələdə həm aktivlərin, həm də öhdəliklərin idarə edilməsi xüsusilə vacibdir. Aktiv-passiv idarəetməsi (AKM) sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin qorunmasının əsas yanaşmalarından biridir. Məqsəd öhdəliklərin vaxtını və miqdarını aktivlərin gəlir və likvidlik xüsusiyyətləri ilə uyğunlaşdırmaqdır. Bu balans düzgün qurulmazsa, şirkət likvidlik problemləri ilə üzləşə və öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirməkdə çətinlik çəkə bilər. Nəticə etibarilə, sığorta şirkətlərində maliyyə idarəetməsi yalnız gəlir əldə etməyə deyil, həm də riskləri minimuma endirməyə yönəlməlidir. Aktivlərin və öhdəliklərin balanslı idarə olunması şirkətin dayanıqlı fəaliyyətini və bazar etibarlılığını təmin edən əsas amillərdən biridir.

Nəticə

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sığortaçının maliyyə sabitliyini artırmaq üçün təklif olunan tədbirlər onun zərər nisbətini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmış, iddiaların və əməliyyat xərclərinin səviyyəsini aşağı salmışdır ki, bu da əsasən alınan sığorta haqlarının həcmində artması ilə əlaqədardır. Beləliklə, sığortaçının maliyyə sabitliyini, əməliyyat səmərəliliyini və maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən bir sıra proqnoz göstəricilərinin təhlilinə əsasən, təklif olunan tədbirlərin maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılmasına təsiri ilə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar.

1. Sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyinin təhlilinin nəticələrinə əsasən, sığortaçının maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirlər təklif edilmişdir: kapital strukturunun optimallaşdırılması, maliyyə aktivlərinin həcmində artırılması və alınan mükafatların həcmində artırılması.

2. Ümumilikdə, təklif olunan tədbirlər sığorta şirkətinin maliyyə vəziyyətinə, xüsusən də maliyyə sabitliyinə müsbət təsir göstərmişdir. Kapital strukturunun optimallaşdırılması tədbirləri sayəsində sığorta şirkətinin maliyyə sabitliyi və ümumi maliyyə vəziyyəti artmışdır.

3. Maliyyə aktivlərinin həcmində artırılmasına yönəlmiş tədbirlər sığortaçının investisiya potensialına və likvidliyinə müsbət təsir göstərmişdir.

4. Sığorta şirkətinin ödəmə qabiliyyəti, gəlirlilik və zərər nisbətləri də sığorta haqlarının artması ilə əlaqədar olaraq müsbət tendensiyalar göstərir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Alakbarov A.A., Khudiyev N.N., Dadashov A.A. International experience on insurance of farms from export risks: Existing problems and perspectives in Azerbaijan. Economic and Social Development: Book of Proceedings, 2020;2:76–88.
2. Bağırov D.A., Həsənlı M.X., Quşxani RN. Korporativ maliyyə (dərs vəsaiti). Bakı. 2010.

3. Bağırov D.A., Həsənli M.X., Mehdiyeva L.T., Qurbanova T.T. Maliyyə (II buraxılış). Bakı. 2010.
4. Əliyeva L., Bayramov V.İ. Azərbaycanda sığorta sistemi:iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi. Bakı: Qanun nəşriyyatı. 2011.
5. Sadıqov M.M. (Azərbaycan Respublikasının maliyyə potensialının formalaşması problemləri. Bakı. 2001.
6. Sadıqov M.M., Hüseynov A., Zeynalov V. Korporativ maliyyə (dərslük). Bakı. 2007.
7. Sığorta şirkətlərinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair təlimat. Bak. 1997.
8. Məmməd Z.F, Abbasbəyli M.A. Bank sektorunda böhran, pul siyasətli və maliyyə bazarlarına nəzarət modeli: Aktual meyllər və dünya təcrübəsi” Monoqrafiya-Elmi nəşr Bakı. 2016.

Asmar Elvin CAVADOVA

Master's student at Western Caspian University

DIRECTIONS FOR IMPROVING FINANCIAL CONTROL IN INSURANCE ORGANIZATIONS

Summary

Improving financial control in insurance organizations is of great importance in terms of maintaining financial stability, effective risk management and increasing market transparency. Changes and increasing uncertainties in global financial markets in modern times necessitate the renewal of control mechanisms in the insurance sector. Improving financial control primarily involves the application of a risk-based approach, strengthening internal audit systems and improving corporate governance principles. At the same time, the application of digital technologies and data analytics tools increases the efficiency and accuracy of control processes. As a result, improving financial control not only ensures the sustainable development of the insurance sector, but also increases the confidence of investors and policyholders and has a positive impact on the stability of the financial system in general.

Keywords: financial supervision, insurance sector, risk management, digitalization, corporate governance.

Асмар Эльвин ДЖАВАДОВА

Западно-Каспийский университет, магистрант

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Резюме

Совершенствование финансового контроля в страховых организациях имеет большое значение для поддержания финансовой стабильности, эффективного управления рисками и повышения прозрачности рынка. Изменения и растущая неопределенность на мировых финансовых рынках в современную эпоху требуют обновления механизмов контроля в страховом секторе. Совершенствование финансового контроля в первую очередь включает в себя применение риск-ориентированного подхода, укрепление систем внутреннего аудита и совершенствование принципов корпоративного управления. В то же время применение цифровых технологий и инструментов анализа данных повышает эффективность и точность процессов контроля. В результате совершенствование финансового контроля не только

обеспечивает устойчивое развитие страхового сектора, но и повышает доверие инвесторов и страхователей, а также оказывает положительное влияние на стабильность финансовой системы в целом.

Ключевые слова: финансовый надзор, страховой сектор, управление рисками, цифровизация, корпоративное управление.

Daxil olub: 14.04.2026